

УДК 94(477)

**CHILDREN - VICTIMS OF THE RED TERROR IN PRYKARPATTA
(1939 - 1950s)****ДІТИ – ЖЕРТВИ ЧЕРВОНОГО ТЕРОРУ НА ПРИКАРПАТТІ (1939 - 1950-ті рр.)****Bilavych H.V. / Білавич Г.В.***d.p.s., prof. / д.п.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-1555-0932

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,**Ivano-Frankivsk, Shevchenka, 57, 76018**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,**м. Івано-Франківськ, Шевченка, 57, 76018***Savchuk S.B. / Савчук С.Б.****Lutsyshyn Yu.M. / Луцишин Ю.М.***Ivano-Frankivsk Private Lyceum «St. Basil the Great Catholic Lyceum» Archeparchy**of Ivano-Frankivsk UGCC, Ivano-Frankivsk, Shevchenka, 11, 76018**Івано-Франківський приватний ліцей «Католицький ліцей святого Василя Великого»**Івано-Франківської Архієпархії УГКЦ, м. Івано-Франківськ, Шевченка, 11, 76018*

Анотація. У статті розглянуто масові політичні репресії в Західній Україні (1939–1950-ті рр.), що стали відповіддю червоної Москви на національно-визвольну боротьбу українців. За всіма ознаками це був терор комуністичної влади, який з 1939 р. здійснював на анексованих територіях Радянський Союз, у червні 1941 р. набув масового та особливо жорстокого характеру на Прикарпатті. Особливо тяжкі терористичні дії комуністичної влади здійснені проти дітей. Це геноцид українців, ці злочини не повинні мати терміну давності.

Ключові слова: червоний терор, діти, злочини Москви, Прикарпаття, комуністичні репресії.

Вступ

Політичні репресії в Західній Україні (1939–1950-ті рр.), що набули масового характеру і які ми кваліфікуємо як червоний терор радянської влади, – це не тільки трагічна сторінка національної історії, а й маловивчена дослідниками, до кінця не усвідомлена ані суспільством, ані державними чинниками. Звісно, в Україні вшановують жертв комуністичних репресій, відбувається меморіалізація пам'яті про жертв радянського тоталітаризму; науковці, громадські активісти (товариство «Меморіал»), працівники Українського інституту національної пам'яті, небайдужі громадяни прагнуть актуалізувати увагу українства до трагічних подій (масові вбивства в'язнів, депортації, переслідування, арешти, катування людей тощо), що мали місце в історії Західної України після «золотого» вересня 1939 р., вони були спричинені насильницьким упродовженням комуністичної ідеології червоною Москвою, масовими каральними акціями 1944–1950-х рр., що стало відповіддю радянської влади на рух опору українців, котрі «завинили» перед радянською державою винятково тим, що понад усе любили Україну та готові були пожертвувати своїм життям заради її незалежності.

Основний текст

Більшовицький терор та мільйонні репресії як породження марксизму-ленінізму пройшли декілька періодів розвитку; характер, методи, форми

їхнього застосування проти українства частково змінювалися, проте ключові цілі «великого терору» залишалися незмінними – неприховане жорстоке насилля, що супроводжувалося масовими арештами, катуваннями, розстрілами, депортаціями, спалюванням сіл, організацією голоду, конфіскацією (грабунком) приватної власності, примусовими роботами тощо. Ці характеристики становлять семантику слова «терор» («найгостріша форма боротьби проти політичних і класових супротивників із застосуванням насильства аж до фізичного знищення; надмірна жорстокість стосовно до когонебудь; залякування» [1, с. 1242]). Терор як інструмент утримання влади на загарбаних 1939 р. територіях Галичини, Буковини, держав Балтії став основою діяльності комуністичного тоталітарного режиму протягом усього часу його існування. У перші місяці радянсько-німецької війни 1941–1945 р. органи НКВС без слідства та суду розстріляли десятки тисяч в'язнів у Західній Україні. З 1944 до 1952 р. різні види масових репресій застосовано до 500 тис. осіб: арештовано понад 134 тисяч, фізично знищено понад 153 тис., вислано назавжди з України понад 203 тис. осіб [6, с. 868], тому є підстави стверджувати, що дії, учинені більшовицьким режимом з 1918 р. на території України, потрібно кваліфікувати як терористичні. «Золотий вересень» 1939 р. для мешканців Західної України став початком відліку червоного терору, який набрав особливих масштабів на початку німецько-радянської війни 1941 р. За даними дослідників, у в'язницях НКВС УРСР перебувало 73 тис. осіб, зокрема «контрреволюційних та антирадянських елементів» [6]. За даними судово-медичного експерта О. Левицького, упродовж 1989–2019 рр. у 74 населених пунктах області виявлено 3078 останків жертв репресій, з яких 60,4% належить чоловікам, 9,6% – дітям, 22% – жінкам (рисунки 1, 2).

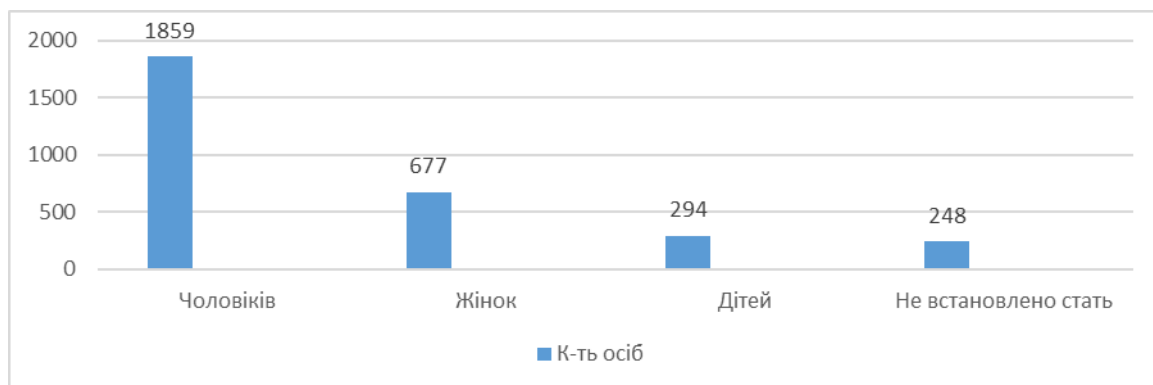

Рис. 1. Кількість жертв комуністичного терору (3078), виявлених під час розкопок, здійснених із вересня 1989 р. до жовтня 2019 р. у 74 населених пунктах за участі судово-медичного експерта О. Левицького з Івано-Франківського обласного історико-просвітницького товариства «Меморіал» ім. Василя Стуса

Укладено на основі джерела: [3].

Рис. 2. Якісний склад (за статтю) 3078 жертв червоного терору (відсоток дітей, жінок, чоловіків, невстановлених решток тіл, виявлених у місцях меморіальних поховань) [3].

Червоний терор торкнувся всіх верств населення краю: від селянства до української інтелігенції, єдиним «злочином» яких була палка любов до України. Комуністична влада не робила винятків для вікових категорій українства: жорстоким тортурам (аж до фізичного знищення) у катівнях НКВС піддавалися діти, підлітки та юнацтво. Така ж доля повинна була спіткати й десятки тисяч дітей, депортованих упродовж 40–50-х рр. ХХ ст. як «вороги народу» до Сибіру. Авторка книги «Сибірська Голгофа Західної України у ХХ сторіччі» Л. Кузич-Білавич [4], що 24 жовтня 1947 р., семирічною, разом із 229 українцями із 8 прикарпатських сіл була депортована до сибірського Омгортопа, зі всією правдивістю описує «дитинство без дитинства» 81 дитини, яка опинилася в бараку на поселенні, що за 500 км на північ від Омська. «Більшість, усупереч планам москви, попри нелюдські умови існування, голод, холод, рабську працю на лісозаготівлі в тайзі, зуміли вижити, плекали високі людські цінності, не втратили свого національного «Я» та через роки пронесли палку любов до України», – зазначила в інтерв'ю нам Л. Білавич-Кузич. Такі свідчення ще живих учасників тих подій слугує політиці пам'яті, меморіалізації у слові пам'яті про репресії комуністичного режиму.

29 вересня 2019 р. у смт. Більшівці Галицького району перепоховали останки жертв червоного терору. До 2015 р. тут перепоховали 43 жертви. Упродовж 3 років дослідники ретельно розшукували інші захоронення і тільки в серпні 2019 р. вдалося віднайти масове поховання людей 59 людей, з-поміж яких – 21 потрощений дитячий череп. А. Чорній, провідна наукова співробітниця Івано-Франківського обласного музею визвольної боротьби ім. С. Бандери, учасниця цих розкопок, в інтерв'ю нам зізналася, що навіть досвідченим учасникам розкопок, членам Івано-Франківського обласного товариства «Меморіал», моторошно було витягати із землі останки закатованих жертв, майже половина з яких – діти, середній вік яких орієнтовно сягає 5–6 років, тут знайдено останки немовляти на грудях матері. Такі ж знахідки злочинів радянської влади проти дітей віднайдено в с. Єзуполі Галицького р-ну, де у вересні 2015 р. перепоховали 225 жертв НКВС, з-поміж яких – 54 дитини, та в с. Пшеничники Тисменицького району, де з-поміж 640 останків жертв

червоного терору 1939-1941 рр. – 82 дитячих, які загинули внаслідок тортур, троє з них – у лоні матері [7]. За даними документа «Історична довідка до Акту № _ від 17 лютого 2019 р. Про предмети знайдені під час розкопок на вул. Ленкавського» [2], що відбулися в серпні-вересні 2017 р., виявлено масове поховання в трьох траншеях останків 134 осіб (70 чоловіків, 53 жінки, двоє дітей віком 10 та 16 років, 9 осіб не встановлено), закатованих в особливо жорстокий спосіб. Знайдені радянські кулі та гільзи – пряме підтвердження того, що ці люди – жертви червоного терору 1939–1941 рр. Великим радянським блюзнірством комуністичного режиму стало те, що в приміщеннях в'язниць НКВС, у місцях масових вбивств дітей, влада відкривала дитячі музичні школи, садки тощо. Прикладом слугує місце масових поховань закатованих людей у с. Войнилові, що на Калущині, де наприкінці 1990 р. на території дитячого навчального закладу «Берізка» (колишня територія військкомату) під час будівництва нової школи виявили 228 людських останків, з-поміж яких 51 дитячі зі слідами катувань [2; 5]. Масштаби червоного терору щодо українських дітей Прикарпаття вражають. Відомо, що ями в Дем'яновому Лазі (нині м. Івано-Франківськ), у якому віднайшли понад пів тисячі жертв червоного терору, були відкриті ще в серпні 1941 р. з дозволу німецької влади (додаток Ж). Очевидці тих подій згадують, що тоді першою знахідкою була жінка-гуцулка з немовлятком на руках, обмотана колючим дротом. Подальші дослідження цих останків, здійснені 1989 р., встановили, що в момент поховання жінка була мертвою, а дитина ще живою [7]. Про присутність юних дівчат та хлопців у Станіславській в'язниці, про велику їхню силу духу та неймовірні тортури, яких вони зазнавали, засвідчує В. Ніньовський у книзі спогадів «Відлуння ленінського пекла», який провів у тюрмі дев'ять місяців і дивом зумів врятуватися після масових розстрілів в'язнів у Дем'яновому Лазі [2; 5]. Зовсім юною розстріляна М. Касюк, родом зі Старих Кутів, що на Косівщині, та тринадцять хлопців, заарештованих 14 січня 1941р. під час маланкування. Дівчину, членкиню «Просвіти», засудили на 7 років ув'язнення та розстріляли. Суд над косівським юнацтвом відбувся 18–19 квітня 1941 р. на закритому засіданні військового трибуналу, до того ж без присутності прокурора, адвоката, як і самих підсудних [2; 7]. З-поміж розстріляних – І. Козьмик, учень 9 класу м. Снятина, мешканець с. Белелуя, останки якого 1989 р. упізнав його брат Дмитро за чоботями, які зшив колись братові [2; 7].

Отже, наслідком червоного терору на Прикарпатті стало фізичне знищення мирного населення. Експумовані фахівцем у галузі судово-медичної експертизи О. Левицьким останки понад 3000 осіб, з яких 677 загиблих жінок та 294 дітей, засвідчують, що майже кожна десята жертва – дитина, до того ж багато з них ще перебувало в лоні матері, були немовлятами, загалом середній вік закатованих дітей становить 5-6 років. Знайдено останки тіл дітей із розтрощеними черепами, кульовими отворами, слідами жорстоких тортур. Судово-медичним експертом встановлено з-поміж жертв і останки немовлят, які загинули в лоні матері. Масові політичні репресії на Прикарпатті 1939–1950-х рр. спричинили депортації дітей до Сибіру, скалічили долі сотень тисяч юних українців. Так, у сибірській тайзі, на поселенні в Омгортпі, що за 500 км

на північ від Омська, 1947 р. унаслідок операції «Захід» у нелюдських умовах існування: голоду, холоду, рабської праці на лісозаготівлі – пройшло «дитинство без дитинства» 81 дитини із 8 прикарпатських сіл Нижнього Березова, Текучі, Черемхова, Фитькова, Красної, Парищ, Цуцилова, Переросля [4, с. 140]. Сьогодні ці люди – живі свідки червоного терору, тому їхні спогади варто донести до свідомості сучасних поколінь, їхні свідчення записувати, оскільки це чи не єдине джерело інформації про перебування українців, депортованих до Сибіру. Це важливо, щоб ніхто не дозволив переосмислити українську історію, підкорегувати її, щоб не повторилися такі масові трагедії, що торкнулися десятків тисяч прикарпатських родин.

Висновки.

Масові політичні репресії в Західній Україні (1939–1950-ті рр.), що стали відповіддю червоної москви на національно-визвольну боротьбу українців, – трагічна сторінка української історії. За всіма ознаками це був терор комуністичної влади, розв’язаний московою на анексованих територіях ще 1939 р., який у червні 1941 р. набув масового та особливо жорстокого характеру на Прикарпатті (як за розмірами, так і за характером особливої жорстокості вбивств та насилля). Особливо тяжкі терористичні дії комуністичної влади здійснені проти дітей, що кваліфікуємо як особливо тяжкі злочини проти людства; масові вбивства десятків тисяч українців, катування та знищення дітей, масові депортації сотень тисяч людей – це геноцид українців, ці злочини не повинні мати терміну давності.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпін: Перун, 2003. 1427 с.
2. Екскурсія по Меморіальному комплексі «Дем’янів Лаз» старшого наукового співробітника Чорній А. Є. Рукопис. 18 с.
3. Історія Івано-Франківського обласного історико-просвітницького товариства «Меморіал» ім. В.Стуса. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 287 с.
4. Кузич-Білавич Л. Сибірська Голгофа Західної України у ХХ сторіччі. Косів: Писаний Камінь, 2021. 476 с.
5. Левицький О. Непокараний злочин: Науково-дослідницьке видання. 2-е вид., доп. Івано-Франківськ, 2009. 160 с.
6. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ століття: монографія. Київ: Парламентське вид-во, 2007. 1028 с.
7. Чорній А. Діти – жертви комуністичних репресій. *Рідна земля*. 2019. 15 березня.

References

1. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 170,000 / comp., ch. ed. V. T. Busel. Kyiv: Irpin: Perun, 2003. 1427 p.
2. Excursion to the «Demyaniv Laz» memorial complex of the senior researcher Chornii A. Ye. Manuscript. 18 p.
3. History of the Ivano-Frankivsk regional historical and educational society «Memorial» named after V. Stusa. Ivano-Frankivsk: City of NV, 2019. 287 p.

4. Kuzych-Bilavych L. Siberian Golgotha of Western Ukraine in the 20th century. Kosiv: Pysany Kamin, 2021. 476 p.
5. Levytskyi O. Unpunished crime: Scientific research edition. 2nd ed., add. Ivano-Frankivsk, 2009. 160 p.
6. Ukraine: political history. 20th – beginning of 21st century: monograph. Kyiv: Parliamentary Publishing House, 2007. 1028 p.
7. Chornii A. Children are victims of communist repression. Native land. 2019. March 15.

Abstract. *The article examines mass political repressions in Western Ukraine (1939–1950s), which were the response of Red Moscow to the national liberation struggle of Ukrainians. By all indications, it was the terror of the communist authorities, which since 1939 had been carried out by the Soviet Union in the annexed territories, and in June 1941 it took on a massive and especially brutal character in Prykarpattia. Especially serious terrorist acts of the communist authorities were carried out against children. This is a genocide of Ukrainians, these crimes should not have a statute of limitations.*

Key words: *red terror, children, Moscow crimes, Carpathian region, communist repression.*